

6. Теорія держави і права. Академічний курс: [підруч.] / за ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
7. Хозяйственное право Украины: [учеб.] / под ред А. С. Васильева, О. П. Подцерковного. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х.: «Одиссей», 2006. – 496 с.
8. Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под общ. ред. А. Г. Бобковой. – Х.: Вапнярчук Н.Н., 2008. – 1296 с.
9. Чураков А. Н. Принципы юридической ответственности: дисс.... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А. Н. Чураков. – Самара, 2000. – 226 с.

УДК 346.1 (043.2)

Гелич А. О., к.ю.н.,
Дибаль Б. В., студент,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА КОНЦЕНТРАЦІЯ»

Досить новим для української правової науки є законодавство про захист економічної конкуренції, норми якого, зокрема, спрямовані на регулювання відносин у сфері концентрації суб'єктів господарювання. А це може бути підставою для формування в межах конкурентного законодавства інституту економічної концентрації. Вірне розуміння його норм неможливе без з'ясування сутності самого терміну «концентрація».

Відповідно до Великої Радянської Енциклопедії термін «концентрація» (новолат. *concentratio*, від лат. *con* (*sum*) - з, разом і *centrum* - центр) у першому значенні визначено як зосередження, скупчення або об'єднання, а в другому – як показник ступеня густоти, насиченості чогонебудь [10, с. 91]. В той же час, в тлумачному словнику С. І. Ожегова і Н. Ю. Шведова термін «концентрувати» означає «збиратися, зосереджуватися, скупчуватися в якому-небудь місці» [9].

Оскільки поняття «концентрація суб'єктів господарювання (економічна концентрація)» є економічним, його дослідження слід розпочати з аналізу економічної літератури.

Так, у науковій економічній літературі радянського періоду використовувався термін «концентрація виробництва», тобто процес збільшення засобів виробництва, зосередження його у все більш великих підприємствах, і термін «концентрація капіталу» у значенні збільшення розмірів капіталу (фінансів) шляхом їхнього нагромадження. Концентрація розглядалася як одна із форм організації виробництва поряд зі спеціалізацією, комбінуванням і кооперуванням [6; 7].

Однак в умовах ринкової економіки дане визначення терміна «концентрація» не охоплює інших її проявів: крім абсолютної концентрації, що характеризується збільшенням розмірів підприємства

(зокрема, його основних фондів) і фінансових капіталів, має місце «відносна» концентрація, що являє собою процес збільшення питомої ваги продукції, реалізованої окремим суб'єктом господарювання, від загального обороту цієї продукції на ринку (збільшення частки ринку).

Збільшення частки на ринку (або «ринкова концентрація») може відбутися як внаслідок концентрації виробництва або фінансів, так і внаслідок, наприклад, концентрації нематеріальних активів (інтелектуальної власності), захоплення каналів збуту або встановлення контролю над сировинними джерелами. Отже, значення концентрації в економіці значно ширше, ніж поняття «концентрація виробництва» і «концентрація капіталу».

Також слід звернути увагу, що у вітчизняній економічній літературі радянського періоду не досліджувалися причини і наслідки надмірної концентрації радянських підприємств у плановій соціалістичній економіці, а при аналізі економічної концентрації в капіталістичній економіці акцентувалась увага насамперед на негативних її наслідках. Зокрема, зазначалося, що при капіталізмі концентрація виробництва відбувається на основі концентрації та централізації капіталу. У соціалістичному суспільстві концентрація виробництва в різних галузях господарства відбувається планомірно на базі панування суспільної власності на засоби виробництва. Завдяки перевагам соціалістичної системи господарства в промисловості та сільському господарстві досягнуто найвищий рівень концентрації.

Стверджувалося, що протиріччя внутрішньогалузевої експансії капіталу вирішується за рахунок нових форм міжгалузевої міграції капіталу, насамперед диверсифікації та конгломерації, здійснюваних переважно за допомогою поглинання і злиття.

Учені, які досліджували діяльність міжнародних картелів, дійшли висновку, що політика картелю спрямована на стимулювання надлишкової пропозиції та тиск на ринок із метою найбільш вигідного використання кон'юнктури [5, с. 244].

У сучасній економічній літературі спостерігається більш об'єктивний підхід до оцінки економічної концентрації з урахуванням її як позитивних, так і негативних сторін. Так, А. Юданов стверджує, що економічні історики багатьох країн на великому фактичному матеріалі простежили таку закономірність: поява в галузі великих фірм та її перехід в олігополістичний стан, як правило, супроводжується різким збільшенням продуктивності [14, с. 100].

У сучасних підручниках з економіки також використовується термін «концентрація виробництва» і розрізняються чотири форми концентрації виробництва: укрупнення підприємств, спеціалізація, кооперування і комбінування. При цьому зазначається, що концентрація виробництва створює можливості для ефективного використання високопродуктивної

техніки, неухильного росту продуктивності праці.

Учені-економісти поряд з терміном «концентрація виробництва» вживають інші терміни для позначення економічної концентрації. Так, І. Ніколаєва оперує терміном «концентрація капіталу» – збільшення обсягів функціонуючого виробництва та капіталу за рахунок накопичення [8, с. 219]. В. М. Горбатов використовує термін «концентрація ринку» – ступінь централізації об'ємів продажу продукції в масштабах окремих суб'єктів господарювання [4, с. 10]. Вживається також термін «зростання підприємств», що вважається необхідною умовою їх успіху і життєздатності [2, с. 63].

Незважаючи на різне розуміння та формування концентрації, вчені-економісти в сучасній економічній літературі одностайні у визначенні як позитивних, так і негативних ефектів такої концентрації.

В свою чергу, вітчизняні вчені-юристи переважно вживають термін «економічна концентрація». Наукові його визначення характеризуються узагальненими формулюваннями. Так, Н. Саніахметова визначає економічну концентрацію суб'єктів господарювання як поглинання, злиття, приєднання та всі інші способи встановлення одним суб'єктом підприємницької діяльності контролю над всією або частиною господарської діяльності іншого суб'єкта підприємництва [11, с. 153].

На думку А. Вознюка, сутність концентрації полягає у злитті капіталу або виникненні відносин контролю між суб'єктами, що дає їм можливість впливати на господарську діяльність один одного [3, с. 78].

І. Шовкун, зазначаючи, що для позначення поглинань, злиттів, приєднань у законодавстві багатьох країн використовується узагальнюючий термін – «економічна концентрація», вважає, що за змістом цей термін охоплює всі способи встановлення одним суб'єктом підприємницької діяльності контролю над всією або частиною господарської діяльності іншого суб'єкта підприємництва [13, с. 37].

Іноді у вітчизняній літературі для позначення концентрації також вживається термін «злиття», що визначається як об'єднання двох або більше фірм за згодою власників об'єднати їх капітали у власність однієї нової фірми [1, с. 130].

Проте, на думку Б. Шмуклермана, з якою слід погодитися, термін «злиття», що застосовується в українському законодавстві, не може використовуватися як рівнозначний терміну «концентрація суб'єктів господарювання» [12, с. 46]. Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону «Про захист економічної конкуренції» злиття суб'єктів господарювання та приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого – це лише один із видів дій, що визнаються концентрацією суб'єктів господарювання. Тому доцільно вживати прийнятий у зарубіжному законодавстві та літературі термін «злиття» як синонім економічної концентрації лише стосовно законодавства зарубіжних країн, однак при аналізі українського

законодавства слід використовувати уживаний у ньому термін «концентрація суб'єктів господарювання» або як рівнозначний йому термін «економічна концентрація». Адже економічна концентрація – це інструмент, з допомогою якого підприємства намагаються підвищити свою економічну ефективність, здобути чи посилити свою ринкову владу, вирішити питання виходу на інші ринки, підвищити результативність наукових досліджень тощо.

Література

1. Будаговська С. Мікроекономіка і макроекономіка: [підручник у 2-х частинах] / С. Будаговська, О. Кілієвич – К.: «Основи», 1998. – 518 с.
2. Бутник-Сиверский А. Реорганизация, реструктуризация и демополизация предприятий в условиях переходной экономики / А. Бутник-Сиверский, Т. Лозовая, А. Донченко // Бизнес. Бухгалтерия. – 1999. – № 20. – С. 63-69.
3. Вознюк А. Контроль за экономической концентрацией: когда и как? / А. Вознюк // Бизнес. Бухгалтерия. – 1999. – № 16. – С. 77-80.
4. Горбатов В. М. Концентрация капитала и производства: понятия и методы оценки / В. М. Горбатов // БизнесИнформ. – 2005. – № 1-2. – С. 10-13.
5. Диканский М. Г. Международные монополии. Возникновение и развитие важнейших международных картелей / М. Г. Диканский, В. А. Шильдкрут. – М., 1966. – 271 с.
6. Концентрация и кооперирование сельскохозяйственного производства / под ред. Л. М. Зальцмана, С. И. Половенко. – М.: Колос, 1980. – 334 с.
7. Лившиц Р. С. Эффективность концентрации производства в промышленности СССР / Р. С. Лившиц. – М.: Наука, 1971. – 327 с.
8. Николаева И. П. Экономическая теория: [учеб.] / И. П. Николаева. – М., 1998. – 224 с.
9. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.
10. Прохоров А. М. Концентрация / А. М. Прохоров // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1973. – Т. 13. – С. 91.
11. Саниахметова Н. А. Правовая защита конкуренции в предпринимательстве Украины / Н. А. Саниахметова. – О.: БАХВА, 1998. – 244 с.
12. Шмуклерман Б. Поняття концентрації суб'єктів господарювання / Б. Шмуклерман // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 9 – С. 44-46.
13. Шовкун И. Критическая концентрация / И. Шовкун // Бизнес. – 1995. – № 17. – С. 37.
14. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: [учеб.-практ. пособ.] / А. Ю. Юданов. – М.: Наука, 1999. – 384 с.